

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه دکترای تخصصی (Ph.D)

عنوان :

مدل‌بندی و کاربرد معرفت‌شناسی هوشمند در

آینده‌پژوهی سیاسی

استاد راهنما :

دکتر علی مرتضویان

اساتید مشاور :

دکتر احمد نقیب زاده

دکتر محمد توحیدفام

پژوهشگر :

مجید گل‌پرور

زمستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه دکترا (Ph.D) تخصصی

عنوان :

مدل‌بندی و کاربرد معرفت‌شناسی هوشمند در

آینده‌پژوهی سیاسی

استاد راهنما :

دکتر علی مرتضویان

اساتید مشاور :

دکتر احمد نقیب زاده

دکتر محمد توحیدفام

پژوهشگر :

مجید گل‌پرور

زمستان ۱۳۹۰

پیشکش :

به خاطره (روح) بزرگ مادرم و برادرم که
همواره مشوقم بودند و به وجود رنجور پدرم و به
تمامی گمنام انسان‌هایی که با شکیبایی و مهربانی و
درستی ، و بدور از جاه‌طلبی ، در تلاش و رنجند تا
انسان‌ها انسانی‌تر زندگی کنند .

سپاسگزاری :

از شکل‌گیری تا به انجام رسیدن این پژوهش از دانش و همراهی اساتید ارجمند، دوستان و عزیزانی بهره‌مند شدم که مدیون مهر آنانم. سپاس بیکران از جناب آقای دکتر علی مرتضویان که با شکیبایی بسیار و گشاده‌دستانه مرا مدیون دانش و شیفته‌ی اخلاق خویش نمود، از جناب آقای دکتر محمد توحیدفام که مرا بیدریغ بر سفره‌ی دانش خود نشانند و مشفقانه همراهیم نمود، از جناب آقای دکتر احمد نقیب‌زاده برای نقطه‌نظرهای عالمانه، از سرکار خانم دکتر عاطفه کریمی برای قبول زحمت بازخوانی و اصلاح متون و از آقای امید گل‌پرور برای صفحه‌بندی و تنظیم نهایی .

تعه‌دنامه‌ی اصالت رساله‌ی دکتری

اینجان‌ب مجید گل پرور دانش آموخته مقطع دکتری به شماره دانشجویی ۸۲۶۶۴۷۶۶۰۰ در رشته‌ی علوم سیاسی که در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۳۰ از پایان نامه خود تحت عنوان «مدل بندی و کاربرد معرفت‌شناسی هوشمند در آینده‌پژوهی سیاسی» با کسب نمره ۱۹/۷۵ (نوزده و هفتاد و پنج صدم) و درجه عالی دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این رساله حاصل کار پژوهشی انجام شده توسط اینجان‌ب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این رساله داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجان‌ب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

مجید گل پرور

تاریخ و امضاء:

به نام خدا

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۳۰

آقای مجید گل پرور دانشجوی دکترای علوم سیاسی از پایان نامه خود دفاع نموده و با
نمره ۱۹/۷۵ (نوزده و هفتاد و پنج صدم) و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما :

به نام خدا
اطلاعات مربوط به پایان نامه دکتری
دانشکده علوم سیاسی

فرم ب

کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۸۱۲۸۸۲۰۱۰	کد واحد : ۱۰۱	نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی
سال و نیم سال اخذ پایان نامه : نیمسال دوم ۸۶-۸۵ رشته تحصیلی : علوم سیاسی		نام و نام خانوادگی : مجید گل پرور شماره دانشجویی : ۸۲۶۶۴۷۶۶۰۰
عنوان پایان نامه : مدل بندی و کاربرد معرفت شناسی هوشمند در آینده پژوهی سیاسی		
نام و نام خانوادگی استاد راهنما : جناب آقای دکتر علی مرتضویان نام و نام خانوادگی اساتید مشاور : جناب آقای دکتر محمد توحیدفام و جناب آقای دکتر احمد نقیب زاده		
نمره پایان نامه دانشجو (از ۱۸ نمره) : به عدد : ۱۷/۷۵ به حروف : هفده و هفتاد و پنج صدم نمره مقاله دانشجو (از ۲ نمره) : به عدد : ۲ به حروف : دو		تعداد واحد پایان نامه : ۲۰ واحد تاریخ تصویب پروپوزال : ۱۳۸۸/۸/۳۰ تاریخ صدور کد شناسایی : ۱۳۸۹/۲/۱۳ تاریخ دفاع از پایان نامه : ۱۳۹۰/۱۱/۳۰ تاریخ ارائه مقاله : ۱۳۹۰/۱۱/۳۰
چکیده		
<p>تحولات شتابان در همه‌ی عرصه‌های حیات بشری، چشم‌اندازهای پیشین حیات سیاسی را دگرگون کرده و افق‌های تازه‌ای را آشکار نموده است. دگرگونی‌های بنیادین حاصل شده، شناخت «امر سیاسی» بر بنیادهای موجود را با ناکارآمدی مواجه نموده و استقرار شناخت بر بنیادهای متفاوتی که امکان شناخت آینده‌های سیاسی بسیار پیچیده و سیال را فراهم آورد، ضرورت بخشیده است.</p> <p>هدف این پژوهش نشان دادن کاستی‌ها و محدودیت‌های بنیادهای شناخت سیاسی کنونی و تبیین بنیادهایی است که با عبور از ساختارها و مرزبندی‌های کنونی، از رهگذر به کرسی علم نشان دادن دانش آینده‌پژوهی سیاسی، امکان شناخت خلاقانه‌ی پیچیدگی‌های فزاینده‌ی آینده‌های سیاسی را بطوری هوشمندانه فراهم آورد.</p> <p>مدل بکار گرفته شده برای تبیین بنیادهای شناخت هوشمند آینده‌های سیاسی، مدل هولوگرافیک، رویکرد آن انتگرال و روش برگرفته از این رویکرد روش AQAL و IMP است تا به یاری آنها، بتوان آینده‌های سیاسی را همزمان، از همه‌ی منظرهای فردی/ جمعی و درونی/ بیرونی و بر اساس همه‌ی مراتب آگاهی فردی/ اجتماعی مورد تبیین قرار داد. با بهره‌مندی از مدل، رویکرد و روش مذکور، تلاش گردیده نشان داده شود که به منظور دستیابی به شناختی هوشمند، شناخت آینده‌های سیاسی بایستی بر بنیادهایی: فرامتافیزیکی، روابط در عین استقلال جدایش‌ناپذیر بین حوزه‌های عینی و ذهنی و فردی و جمعی، «امر واقع» گسترش یافته‌ی درونی/ بیرونی چند واقعیه، ساختار منطقی چند ارزشی و چند منطقی، مفاهیم و سازه‌های مفهومی دربرگیرنده‌تر برهانی/ استعاری و شناخت مبتنی بر همه‌ی مراتب آگاهی، سامان یافته و استوار گردد. در این صورت، آینده‌پژوهی سیاسی قادر خواهد بود امر پیچیده‌ی آینده‌هایی که با دگرگونی فزاینده همراه است را مورد شناخت قرار دهد. همچنین استدلال گردیده است که شناخت آینده‌های سیاسی ضرورتاً بایستی بر بنیادها و مفروضاتی استوار گردد که متضمن شناختی هوشمند باشد.</p>		

امضای استاد راهنما :

تاریخ :

فهرست

فصل اول: کلیات پژوهش.....	۳
۱ - ۱ - درآمد.....	۴
۱ - ۲ - بیان مسئله.....	۴
۱ - ۲ - ۱ - تجدید ساختارهای علم و گذر از معرفت‌سازی به معرفت‌شناسی.....	۸
۱ - ۲ - ۲ - آینده‌پژوهی سیاسی.....	۱۰
۱ - ۲ - ۳ - ظهور حیات اجتماعی - سیاسی رو به آینده.....	۱۲
۱ - ۳ - اهداف پژوهش.....	۱۸
۱ - ۴ - اهمیت موضوع پژوهش و انگیزه انتخاب.....	۱۸
۱ - ۵ - پرسش‌ها و گزاره‌های پژوهش.....	۲۰
۱ - ۵ - ۱ - پرسش‌های پژوهش.....	۲۰
۱ - ۵ - ۲ - گزاره‌های پژوهش.....	۲۱
۱ - ۶ - مدل پژوهش.....	۲۲
۱ - ۷ - تعاریف عملیاتی و کلید واژه‌ها.....	۲۳
۱ - ۸ - مفاهیم بجای متغیرها.....	۲۵
۱ - ۹ - روش پژوهش.....	۲۶
۱ - ۱۰ - قلمرو پژوهش.....	۲۷
۱ - ۱۰ - ۱ - شیوه گردآوری اطلاعات.....	۲۷
۱ - ۱۰ - ۲ - ابزارهای گردآوری اطلاعات.....	۲۷
۱ - ۱۰ - ۳ - شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات.....	۲۷
۱ - ۱۱ - پیشینه‌ی پژوهش.....	۲۷

۱ - ۱۲ - سازماندهی پژوهش ۳۰

۱ - ۱۳ - محدودیت‌ها و مشکلات پژوهش ۳۲

فصل دوم: ادبیات و مطالعات نظری ۳۴

۲ - ۱ - درآمد ۳۵

۲ - ۲ - معرفت‌شناسی چیست؟ ۳۵

۲ - ۳ - اقسام معرفت ۳۷

۲ - ۴ - تحلیل معرفت ۳۸

۲ - ۵ - نظریات معرفت‌شناسی ۴۰

۲ - ۶ - معرفت‌شناسی سیاسی ۴۸

۲ - ۷ - معرفت‌شناسی و هوشمندی ۵۲

۲ - ۷ - ۱ - معرفت‌شناسی و هوش مصنوعی ۵۵

۲ - ۸ - رویکرد هولوگرافیک در شناخت ۵۸

۲ - ۹ - نظریه انتگرال ۶۳

۲ - ۹ - ۱ - چگونگی کارکرد ذهن ۷۱

۲ - ۱۰ - گاهشمار تکامل آینده‌پژوهی ۷۸

۲ - ۱۱ - مسیرهای تکامل آینده‌پژوهی ۸۲

۲ - ۱۲ - رویکردهای بشر در شناخت آینده ۸۴

۲ - ۱۳ - رویکردهای شناختی آینده‌پژوهی ۸۴

۲ - ۱۴ - انواع آینده ۸۶

۲ - ۱۵ - آینده چگونه ساخته می‌شود ۸۷

۲ - ۱۵ - ۱ - روندها ۸۸

۹۰ ۲ - ۱۵ - ۲ - رخدادهای
۹۲ ۲ - ۱۵ - ۳ - اقدامها و تصویرها
۹۲ ۲ - ۱۶ - روشهای آینده پژوهی
۹۸ ۲ - ۱۷ - منطق

فصل سوم: آینده اندیشی سیاسی و شناخت هوشمند انتگرال..... ۱۰۱

۱۰۲ ۳ - ۱ - درآمد
۱۰۳ ۳ - ۲ - جریانهای معرفت شناسی
۱۰۳ ۳ - ۲ - ۱ - معرفت شناسی سنتی
۱۰۵ ۳ - ۲ - ۲ - معرفت شناسی جدید
۱۰۷ ۳ - ۲ - ۳ - معرفت شناسی معاصر
۱۱۲ ۳ - ۳ - جریانهای معرفت شناسی و آینده پژوهی
۱۱۴ ۳ - ۴ - جریانهای معرفت شناسی و آینده اندیشی سیاسی
۱۱۴ ۳ - ۴ - ۱ - آینده اندیشی سیاسی آرمانشهرگرا
۱۱۷ ۳ - ۴ - ۲ - آینده اندیشی سیاسی غایت گرا
۱۱۹ ۳ - ۴ - ۳ - آینده اندیشی سیاسی تکامل گرا
۱۲۲ ۳ - ۴ - ۴ - آینده اندیشی سیاسی معاصر
۱۲۸ ۳ - ۵ - کانونها و سنتهای مطالعه آینده
۱۳۱ ۳ - ۶ - معرفت شناسی آینده امری هوشمند
۱۳۲ ۳ - ۷ - پیش فرضهای آینده پژوهی
۱۳۳ ۳ - ۸ - شناخت هوشمند متناسب با پیش فرضهای آینده پژوهی
۱۳۳ ۳ - ۹ - پیش فرضهای شناخت انتگرال

۱۳۴	۳ - ۹ - ۱ - اصل اول : عدم طرد
۱۳۴	۳ - ۹ - ۲ - اصل دوم : دربرگیرندگی
۱۳۴	۳ - ۹ - ۳ - اصل سوم : تقرر
۱۳۵	۳ - ۱۰ - تحلیل شناخت به روش AQAL
۱۳۷	۳ - ۱۰ - ۱ - مرزهای آگاهی در شناخت انتگرال
۱۴۳	۳ - ۱۱ - تحلیل AQAL در شناخت اجتماعی
۱۴۵	۳ - ۱۲ - تحلیل AQAL در شناخت سیاسی
۱۵۱	۳ - ۱۲ - ۱ - اصول سیاست انتگرال
فصل چهارم: مدل‌بندی و تبیین بنیادهای هوشمند آینده‌پژوهی سیاسی.....۱۵۳	
۱۵۴	۴ - ۱ - درآمد
۱۵۶	۴ - ۲ - مبانی معرفت‌شناختی آینده‌پژوهی
۱۵۹	۴ - ۳ - مبانی متافیزیکی شناخت هوشمند
۱۶۲	۴ - ۴ - لزوم هوشمندی معرفت‌شناسی آینده
۱۶۳	۴ - ۵ - معرفت‌شناسی انتگرال آینده
۱۶۴	۴ - ۵ - ۱ - زمینه‌های تجربی شناخت انتگرال آینده
۱۶۶	۴ - ۶ - آینده‌پژوهی سیاسی
۱۷۰	۴ - ۶ - ۱ - علیت‌های چندگانه
۱۷۰	۴ - ۶ - ۲ - منافع اجتماعی
۱۷۲	۴ - ۶ - ۳ - آگاهی به شیوه‌ای انتگرال
۱۷۳	۴ - ۷ - نظریه‌پردازی در آینده‌پژوهی سیاسی
۱۷۴	۴ - ۸ - بنیادهای معرفت‌شناختی آینده‌پژوهی سیاسی

۱۷۵	واقعیات - ۱ - ۸ - ۴
۱۸۰	منطق - ۲ - ۸ - ۴
۱۸۶	مفاهیم - ۳ - ۸ - ۴
۱۹۰	آگاهی - ۴ - ۸ - ۴
۱۹۲	مدل شناخت ناهوشمند آینده‌های سیاسی - ۹ - ۴
۱۹۵	مدلبندی شناخت هوشمند پیوندها و گسست‌های سیاسی - ۱۰ - ۴
۱۹۹	آینده‌اندیشی سیاسی حرکت در رودخانه یا اقیانوس - ۱۱ - ۴

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۲۰۱

۲۰۲	درآمد - ۱ - ۵
۲۰۲	نتیجه‌گیری - ۲ - ۵
۲۰۴	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل اول - ۱ - ۲ - ۵
۲۰۶	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل دوم - ۲ - ۲ - ۵
۲۰۸	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل سوم - ۳ - ۲ - ۵
۲۱۰	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل چهارم - ۴ - ۲ - ۵
۲۱۱	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل پنجم - ۵ - ۲ - ۵
۲۱۳	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل ششم - ۶ - ۲ - ۵
۲۱۵	ارزیابی صدق گزاره‌ی مکمل هفتم - ۷ - ۲ - ۵
۲۱۵	پیشنهادات - ۳ - ۵

فهرست منابع ۲۱۷

کتب فارسی ۲۱۷

۲۲۱ مقالات فارسی

۲۲۲ فهرست منابع اینترنتی

۲۲۴ کتب خارجی

۲۲۵ مقالات خارجی

فهرست جداول

۶۶	جدول ۱-۲ : چهارچارک وجود
۶۶	جدول ۲-۲ : منظرهای بنیادین
۶۷	جدول ۳-۲ : هشت روش شناسی: IMP
۱۳۹	جدول ۱-۳ : دعاوی اعتبار در شناخت انتگرال
۱۴۴	جدول ۲-۳ : شناخت اجتماعی AQAL
۱۶۸	جدول ۱-۴ : مراحل تحول آینده‌اندیشی اجتماعی

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۲ : مراتب چارک‌های وجود ۷۰
- نمودار ۲-۲ : مراتب و بعضی از خطوط اصلی پوششی ۷۶
- نمودار ۳-۲ : مراتب آگاهی در چارک‌ها ۷۷

فهرست اشکال

- شکل ۱-۲ : مأوای عظیم هستی در چهار چارک ۶۹
- شکل ۲-۲ : روابط آینده‌ها ۸۷
- شکل ۳-۲ : مؤلفه‌های آینده‌ساز ۸۸
- شکل ۱-۳ : شناخت سیاسی AQAL ۱۴۹
- شکل ۱-۴ : روابط عوالم سه‌گانه ۱۷۵
- شکل ۲-۴ : مدل ناهوشمند شناخت آینده ۱۹۳
- شکل ۳-۴ : مدل هوشمند شناخت آینده ۱۹۶

پیش درآمد

از دیرباز و از زمان آشنایی بشر با دانش و درک اهمیت آن، همواره شناخت و مسائل آن مورد توجه بوده است. یونانیان باستان «امر شناختی» را در ذیل «امر فلسفی» مورد بررسی قرار دادند. افلاطون با نگاه فلسفی دوگانه ساز خود، بین باورها (Doxa) و دانسته‌ها (Episteme) تمایز قائل شده و معرفت‌شناسی برای متمایز نمودن باورها از دانسته‌های معتبر و قابل اعتماد زاده شد و شروطی نیز برای ارزیابی و تشخیص شناخت معتبر از غیر آن مقرر گردید. از زمانی که افلاطون سه شرط «باور»، «صدق» و «توجیه» را برای معرفت مقرر نمود، با آنکه پیرامون چگونگی هرکدام از شروط، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد، اما هنوز هم در معرفت‌شناسی، این شروط مورد پذیرش است و جایگزین مورد توافقی برای آن عرضه نگردیده است. از بین اقسام شناخت، آنچه مبنای تحلیل معرفت‌شناسانه قرار می‌گیرد، شناخت گزاره‌ای است و آنچه در آن مورد تحلیل و ارزیابی معرفتی قرار می‌گیرد، گزاره‌هایی است که ما آن را با استفاده از مفاهیم و در قالب‌های منطقی پیرامون موقعیت‌ها ابراز می‌نمائیم.

هر تحلیل معرفت‌شناختی بر بنیادها و مفروضاتی استوار است که سئوالات تحلیلی آن را شکل داده و نتایج و عوارض آن را نیز تعیین می‌نماید. این بنیادها، چارچوب‌ها، اصول و قواعدی است که مفروض‌اند و مسلم انگاشته می‌شوند و هر رویکرد شناختی را جهت داده، سامان بخشیده و معیارهای اعتبار دانش را

بوجود می‌آورند. به عبارت دیگر، اینکه چه گزاره‌هایی پیرامون جهان، صادق، موجه و معتبر دانسته شود، به ترکیب و چگونگی مفروضاتی وابسته است که شناخت بر آن استوار گردیده است.

بنابراین، بنیادهایی که شناخت بر آن استوار می‌گردد چشم‌اندازهای ما نسبت به جهان‌های درونی و بیرونی را شکل داده و در نتیجه تمامی ابعاد تمدنی و فرهنگی بشر را تحت تاثیر قرار داده و در چگونگی آینده‌های آن، نقشی حیاتی ایفا می‌کند و از این حیث حائز اهمیت فراوان‌اند.

از دوران‌های کهن دانستن آینده و شناخت حاصل کردن نسبت به چگونگی آن، و تلاش برای معرفی آینده‌های مرجح و مطلوب، در اشکال مختلف مورد توجه بوده است. چگونگی دانستن و شناخت آینده به بنیادهایی که شناخت آینده بر آن استوار است وابسته است و از آنجا که آینده‌اندیشی تلاشی است برای مطلوب ساختن چیزی که هنوز واقع نشده، بنیادهای شناخت چگونگی آشکار شدن آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب را تعیین خواهد نمود.

در حوزه‌های سیاسی، با آنکه آینده‌اندیشی دارای قدمت زیادی است، اما آینده‌پژوهی سیاسی دانش جوانی است که با بررسی مولفه‌های چهارگانه آینده‌ساز یعنی روندها، رخدادها، تصاویر و اقدام‌ها، آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب را نشان داده و در پی بهبود بخشیدن و مطلوب نمودن آینده‌های سیاسی است و از این حیث می‌توان آنرا دانش مهندسی آینده‌های سیاسی بحساب آورد. آینده‌اندیشی سیاسی ابتداء در شکل آرمانشهرگرایی همچون آرمانشهر افلاطون یا یوتوپای مور، و در دهه‌های پایانی قرن بیستم در شکل پایان‌گرایی، همچون پایان‌ایدئولوژی بل یا پایان تاریخ فوکویاما ظهور نمود که هر کدام بر بنیادهای شناخت متفاوتی استوار بود.

تحولات فراگیر و پیچیدگی روزافزون جوامع، امرسیاسی را نیز بسیار پیچیده و سیال نموده و شناخت آن و آینده‌های مرتبط با آن را با چالش‌های جدی مواجه کرده است، زیرا بنیادهای کنونی شناخت، محدودیت‌هایی را به شناخت آینده‌ها تحمیل کرده و امکان شناخت امر پیچیده را از آن می‌گیرد. شناخت پیچیدگی‌های روبه‌تزايد امرسیاسی سیال شده، نیازمند رویکردی شناختی است که بر مفروضات و بنیادهایی استوار باشد که دارای محدودیت‌های گذشته نبوده و امکان شناخت آینده‌های سیاسی نسبت به امروز بسیار پیچیده شده را، فراهم آورده و آینده‌ها را خلاقانه آشکار سازد.

دعوی این پژوهش، بر این است که آینده‌های سیاسی بایستی با رویکردی هوشمندانه مورد شناخت قرار گیرد و بر بنیادهایی استوار شود که فراتر از مرزبندی‌های شناختی کنونی، بتواند آینده‌های سیاسی بسیار پیچیده را آشکار نموده، تا بر اساس آن، دانش آینده‌پژوهی سیاسی به بهبود آن پردازد.

فصل اول:

کلیات پژوهش